

SUNTAŽU DRAUDZES MĀCĪTĀJS EMĪLS LOPENOVE (1820–1897) UN VIŅA RAKSTĪBA

Dzintra PAEGLE
Latvijas Universitātes
Baltu valodniecības katedra

0. Ievads

Pēc 42 gadu kalpošanas, no 1808. līdz 1850. gadam, Suntažu Evaņģēliski luterisko draudzi atstāj mācītājs *emeritus* Johans Teodors Bērents (*Johann Theodor Berent*, 1784–1866). Johans Bērents plašāk pazīstams kā viens no Latviešu literārās (draugu) biedrības (*Lettisch=Literarische Gesellschaft*) dibinātājiem un vadītājiem, kalendāru veidotājiem, viņš ir bijis tulkotājs un literāru darbu lokalizētājs. Un, iespējams, šajā darbā nozīme ir bijusi arī Suntažu videi, jo J. Bērenta tulkotā V. O. Horna stāstu krājuma nosaukumā minētais Kraukļu krogs – „Stāsti pa ziemas vakariem stāstīti Kraukļu krogā krāsns priekšā“ (1854) – sasaucas ar krogu nosaukumiem Suntažos. Te 18. gs. vidū bijuši pieci krogi: *Baznīcas krogs*, *Kumeļu krogs*, *Kraukļu krogs*, *Briežu krogs* un *Ķoderes krogs*. J. Bērents ir apbedīts Suntažu kapos. Viņa kapavieta nav saglabājusies, bet viņa dzīve ir kaut cik apcerēta, piemēram, biogrāfiskajā vārdnīcā „Latviešu rakstniecība biogrāfijās“ (Frīde 2003: 70–71) u. c.

J. Bērentam aizejot atpūtā, darbu Suntažu draudzē sāk jaunais mācītājs Emīls Lopenove (*Emil von Lopenowe*, 1820–1897). Viņš amatā tiek ordinēts 1850. gada 26. martā.¹ Ordinācija notiek Sv. Jēkaba baznīcā Rīgā (Inland 1850), E. Lopenove draudzē nokalpo 44 gadus.

Rakstā mācītājam E. Lopenovem ir pievērsta uzmanība viņa latviešu īpašvārdu ortogrāfijas dēļ, viņš jau 19. gs. vidū latviešu īpašvārdos patskaņu garuma norādīšanai izmantojis garumzīmi, taisnu svītriņu virs patskaņa burta.

E. Lopenoves ortogrāfija pētīta Latvijas Valsts vēstures arhīva digitalizētajos materiālos *www.lvva-raduraksti.lv*: Suntažu Evaņģēliski luteriskās draudzes grāmatas 1855. gada iesvētīto sarakstā (LVVA 1855, 12.–14. lp.), atsevišķos mācītāja ierakstos 1873., 1875., 1876., 1877., 1889. gadā, 1890. gada laulāto sarakstā (LVVA 1890: 19.–20. lp.), kā arī dažos 1892. gada ierakstos, kas attiecas uz pēdējiem E. Lopenoves darba gadiem Suntažu draudzē.

¹ Šajā rakstā kalendārie dati par Lopenoves dzimtu uzrādīti pēc vecā stila jeb Jūlija kalendāra.

1. Emīla Voldemāra Justīna Gustava fon Lopenoves dzīvesgājums

E. Lopenoves dzīves galvenos faktus var uzzināt no P. Bērenta aizsāktās Vidzemes mācītāju enciklopēdijas (Baerent 1977: 323, 324), Lielvārdes mācītāja Ludviga Cimermaņa (*Ludwig Zimmermann*) rakstītā E. Lopenoves nekrologā (Zimmermann 1898: 427–438) un preses.

1.1. Lopenoves dzimtas pirmsākumi

Lopenoves uzvārda nesēji, pēc vēsturnieka Elmāra Pelkaua atradumiem un viņa konsultācijām e-pastā, nāk no Pomerānijas, kur tālā pagātnē ir dzīvojuši viņa senči. Kā pirmais zināmais dižciltīgās dzimtas pārstāvis ir 15. gs. dzīvojušais Joahims fon Lopenovs (*von Loppnow*), kura uzvārda pamatā ir dzīvesvietas nosaukums – *Loppnow, Loppnow*. Mūsdienās tā ir Lopianova (*Łopianów*) Polijas Rietumpomožes vojevodistes Grifices apriņķī, kādus 100 kilometrus uz ziemeļaustrumiem no Ščecinas.

18. gs. sākumā Emīla Lopenoves senči ir pārcēlušies uz Rīgu, Emīla vectēvs Johans Justīns fon Lopenove (*Johann Justin von Loppnowe*) ir dzimis 1741. gada 8. oktobrī (Baerent 1977: 324), pēc citiem datiem – 1745. gadā (Napiersky 1843: 58; Zimmermann 1898: 429). Vectēva Joahima Justīna tēvs ir bijis Georgs Bernhards Lopenove, muitnieks, māte – Jūlija, dzim. Beka (*Beck*). Johans Justīns mācījies Rīgas licejā, tad no 1761. gada Jēnā un Leipcīgā studējis teoloģiju. 1768. gadā Johans Justīns Lopenove ieguvis Vidzemes mācītāja amata tiesības, bijis mājskolotājs Rīgā un Igaunijas Viljandes apriņķa Paistesles draudzes Eisu (*Õisu, Euseküll*) muižā, kopš 1769. gada ir bijis diakons Valmierā, bet no 1770. līdz 1818. gadam – mācītājs Lēdurgā (*Loddiger*), laulāties Liepupes baznīcā 1787. gadā ar Annu Doroteju Volffeldi (*Anna Dorothea Wolffeldt*), miris 1818. gada 14. februārī, apglabāts Lēdurgā (Baerent 1977: 324).

Lēdurgas mācītājam Justīnam Lopenovem vienīgais dēls ir bijis Ludvigs Kārlis Johans (*Ludwig Carl Johann von Loppnowe*), dzimis 1793. gada 9. septembrī Lēdurgā (LVVA 1793: 49. lp), Ludviga dzīvesbiedre Jūlija (*Julie*), dzim. fon Hiršheida (*von Hirschheydt*) (Baerent 1977, 323; RZ 1848). Ludvigs Lopenove tiek dēvēts par literātu, Vidzemes bruņniecības bibliotēkas rokrakstu nodaļā, tagad Latvijas Valsts vēstures arhīvā (214. fonds, 6. apraksts, 285. lieta) ir atrodams viņa raksts par Eiropas valstu vēsturi, Vidzemes vēsturi un uzmetums par Krievzemes vēsturi kā skolas darbs, tie rakstīti Lēdurgas mācītājmuižā.

1.2. Emīls Lopenove

1820. gada 15. decembrī Pēterupes (*Peterskapelle*) draudzes grāmatā ir ieraksts par Emīla Voldemāra Justīna Gustava fon Lopenoves dzimšanu (LVVA

1820: 27., 28. lp.). Viņa tēvs – Ludvigs Kārlis Johans Lopenove (*Ludwig Carl Johann von Lopenowe*) un māte Jūlija (*Julie*), Emīls ir Ludviga Lopenoves vecākais dēls. Tēvs Ludvigs ir bijis lauksaimnieks, bet, kā izsakās Lielvārdes draudzes mācītājs Ludvigs Cimermanis, laikam ne sevišķi veiksmīgs, jo pēc vīra nāves viņa sievai Jūlijai ar pieciem bērniem grūti bijis iztikt (Zimmermann 1898: 429).

Un šā iemesla dēļ 10 gadu vecumā Emīls nonāk Suntažos mācītāja J. Bērenta apgādībā, pansijā, viņš ir Bērenta audzēknis, mācās Suntažu skolā no 1830. līdz 1833. gadam (Zimmermann 1898: 429). Vēlāk, no 1834. gada līdz 1842. gadam, Emīls mācās Vidzemes guberņas ģimnāzijā Rīgā (*Gouvernements Gimnasium in Riga*), mācību laiks ir garāks nekā parasti, jo viņš brīžiem pārtrauc mācības, strādājot gan Rīgas muitas kancelejā, gan par mājskolotāju, lai sagādātu līdzekļus. 1842. gada 18. jūnijā notiek ģimnāzijas izlaidums, kurā piedalās arī E. Lopenove. Par šo notikumu raksta arī prese (RS 1842). Te ir minēts Lopenoves pilns vārds un izvēlēta nākamā profesija – „Emil Voldemar Justin Gustav Lopenow, aus Livland, Theologe“. E. Lopenove ir studējis teoloģiju Tērbatas Universitātē, beidzis 1848. gadā, studiju laikā trīs gadus strādājis Tērbatas vasaras skolā, ir bijis studentu korporācijas „Estonia“ biedrs, arī korporācijas šaržētais amatvīrs. Pēc studijām 1848./49. gadā atgriezies Suntažos, bijis izmēģinājuma darbā (praksē) Suntažu draudzē, 1849. gada 19. oktobrī Vidzemes Evaņģēliski luteriskajā konsistorijā izturējis 2. eksāmenu *pro ministerio* (RZ 1849; Zimmermann 1898: 430), resp., amata eksāmenu. No 1850. gada 26. marta ir Suntažu Evaņģēliski luteriskās draudzes mācītājs.

Emīla Lopenoves jaunākais brālis ir Pauls Lopenove. Šeit viņš jāpieņem tāpēc, ka Suntažu draudzes hroniku ir rakstījis mācītājs Jānis Zunde (1903–1985), kas bija Suntažu draudzes mācītājs no 1933. gada februāra līdz 1946. gada maijam. Mācītāja J. Zundes rokraksta „kronikā“ Emīls Lopenove pārdēvēts par Paulu, Emīla brāli (Zunde 1973: 5, 6).

Emīla brālis Pauls Lopenove dzimis 1826. gada 1. februārī Kaives muižā Piebalgas pusē, no 1844. līdz 1849. gadam studējis Tērbatā teoloģiju, pēc tam 14 gadu ir bijis seno valodu skolotājs zēnu mācību iestādē Narvā, no 1861. gada mācītāja palīgs Narvas somu un zviedru Sv. Mihaela baznīcā, no 1863. līdz 1895. gadam – mācītājs Jegalā (*Jöelähtme*) pie Tallinas, miris Rēvelē (Tallinā) 1901. gada 1. jūnijā (RR 1901).

Emīls Lopenove apprecēties gadu pēc ordinēšanas amatā, 1851. gada 23. februārī. Viņa dzīvesbiedre Emīlija Lopenove (*Emilie, geb. Bandau*) ir dzimusi 1830. gada 30. jūnijā Valmierā. Viņas tēvs ir Vilhelms Frīdrihs Bandau (1795–1858), māte Vilhelmīne, dzim. Erdmane. Emīlijas tēvs ir literāts un lauksaimnieks, kopš 1831. gada viņš ir Sidgundas Rikteres muižas pārvaldnieks. Šī muiža pieder pie Suntažu draudzes.

1.3. Emīla Lopenoves darbības epizodes

Emīls Lopenove bieži ir atcerējies pirmos gadu desmitus Suntažu draudzē. Tolaik plosījusies holera, Rīgā mirusi viņa māte (1848). Drausmīgā sērga atnākusi arī uz Suntažu draudzi, bijušās mājas, kurās apmīruši visi mājas ļaudis. 1850. gadā Suntažu mācītājmuižas atsevišķās mājās dzīvojuši vidēji no 15 līdz 20 cilvēkiem katrā (LVVA 1850: 1.–15. lp.), bet lielākajās Suntažu muižas zemnieku mājās – vairāk par 30 cilvēkiem, piemēram, „Jaunķveļos“ (LVVA 1850a: 275.–277. lp.). Suntainieki atteikušies iet uz izmirušajām mājām un nelaiķus apglabāt, baidoties saslimt. Tad jaunais mācītājs Lopenove kopā ar kādu vecu baznīcas aizbildni un vēl vienu draudzes locekli devušies uz šīm mājām un mirušos guldījuši zārkā, lai tos apbedītu. Pats mācītājs pēc tam bīstami saslimis, bet atspirdzis un varējis turpināt bezbailīgi un uzcītīgi kalpot savai draudzei (Zimmermann 1898: 432).

E. Lopenove rūpējies par skolu lietām, un viņš ir panācis, ka Suntažos ceturtā ziema pamatskolā ir obligāta, kas šajā laikā citās Vidzemes draudzēs bijis retums (Zimmermann 1898: 433). Rūpes par draudzes skolmeistara izvēli ir uzņēmis pats mācītājs Lopenove, presē izsludinot vakanci (MV 1876).

Mums ir zināms Ata Kronvalda (1837–1875) dzīvesceļš, viņu pusaudža gados savā ģimenē pieņēmis mācītājs H. Ē. Kāterfelds par savu bērnu biedru un izglītojis (Rudzītis 1987: 4). Arī mācītājs E. Lopenove, kas pats ir bijis pie mācītāja J. Bērenta audzināšanā, ir vēlējis pieņemt savā ģimenē līdzaudzināšanā (*die Miterziehung*) kādus zēnus (RZ 1866). E. Lopenove ir palīdzējis arī savu radnieku bērnu audzināšanā, it sevišķi māsai, kura pēkšņi bija kļuvusi atraitne, un bieži radnieki un viņu bērni pa vasarām nedēļām ilgi dzīvojuši mācītāja ģimenē Suntažos (Zimmermann 1898: 431).

1. att. E. Lopenove 1860. vai 1870. gadā. (Foto: Kārlis Šenjanis, Rīga)

Savas darbības laikā E. Lopenove ir rūpējies par Suntažu dievnamu, tas bieži ir minēts Suntažu baznīcas vēsturē. Pēc Kristofa Hāberlanda projekta 1782. gadā celtajai Suntažu baznīcai nepieciešams remonts. „1871. gadā baznīcas mūra sienas sāka plaisāt. Koka pāļi zem tās pamatiem bija satrūdējuši. 1874.–1875. gadā Cēsu mūrniekmeistars J. Lācis ar palīgiem izraka vecos pāļus, grāvi 2,5 m dziļumā, piepildīja ar akmeņiem un kaļķa javu un iemūrēja jaunus pamatus. 1875. gadā baznīcā veica plašus remonta darbus – ieklāja jaunu grīdu, uzbūvēja jaunu altāri un kanceli. Un 1878. gadā par draudzes ziedojumiem, 548,66 rbļ., iegādājās Rīgas mākslinieka Gotfrīda Zīgmunda (1828–1909) gleznu „Kristus pie krusta“.“ (Mašnovskis 2007: 148) To visu organizēja mācītājs un prāvests Emīls Lopenove, kurš savas dzīves laikā bija izvērsis plašu ziedojumu vākšanu ne tikai Suntažu draudzes dievnama sakopšanai, bet arī Valmieras kurlmēmo skolai, atraitņu un bāreņu pabalstam un dažādām citām misijām. Valmieras kurlmēmo skola tika atvērta 1875. gada 30. jūlijā, bet jauna skolas ēka tika uzcelta 1883. gada augustā (Zigmunde 2011: 51–55).

E. Lopenove vienlaikus ar kalpošanu Suntažu draudzē no 1864. līdz 1882. gadam ir bijis atraitņu un sirmgalvju palīdzības kases priekšsēdētājs Rīgas prepozitūrā (*Präpositur*), no 1881. līdz 1891. gadam ir bijis Rīgas apriņķa prāvests. Suntažu draudzē nostrādājis līdz 1894. gada 22. februārim, viņš atteicies no sava amata, kā rakstīts tā laika presē, vecuma dēļ. E. Lopenove dzīves pēdējos gadus pavadījis Rīgā pie tuviniekiem, kur arī miris 1897. gada 5. oktobrī.

E. Lopenove ir apbedīts Suntažu kapos. Te saglabāties arī kapa pieminēklis ar viņa dzīves datiem:

*Propst
Emil Lopenowe
geb. Peterskapelle
15. Dezember 1820
gest. Riga
5. Oktober 1897
Psalm 23.*

2. att. Mācītāja E. Lopenoves kapa pieminēklis Suntažu kapos 2017. gadā

2. E. Lopenoves rokraksta īpatnības Suntažu draudzes grāmatās

Emīls Lopenove ierakstus ar savu roku Suntažu draudzes baznīcas grāmatās veicis salīdzinoši maz, apmēram vienu desmito daļu, bet regulāri ierakstu pareizību apstiprinājis ar savu parakstu. Latviešu draudzes ierakstos latviski ir rakstīti mājvārdi un personvārdi. Neparasti, ka atsevišķos gadījumos mācītājs E. Lopenove ir iesvētījis pareizticīgos latviešus („*Zur Griechische-Russische Kirche Angeschriebene*“), tas redzams pēc ierakstiem Suntažu Evaņģēliski luteriskās draudzes grāmatās, piemēram, 1876. gadā iesvētījis 9 cilvēkus (LVVA 1876: 19. lp. v.), 1880. gadā – 7 cilvēkus (LVVA 1880: 24. lp. v.), 1884. gadā – 8 cilvēkus (LVVA 1884: 17. lp. v., 18. lp. v.).

Nav saglabājušās visas Suntažu draudzes grāmatas, piemēram, no 1849. un 1850. gada, tas ir laiks, kad J. Bērents atstāj amatu un viņa vietā nāk Emīls Lopenove. Nav arī 1866. gada Suntažu baznīcas grāmatu, kad mūžībā aizgājis mācītājs Bērents. Jāpiebilst, ka pirmās Suntažu vācu draudzes grāmatas ir no 1740. gada, bet latviešu draudzes – no 1834. gada, no mācītāja J. Bērenta laika.

2.1. Suntažu mācītājs Johans Frīdrihs Pauli(j)s (*Johann Friedrich Pauli*), kas Suntažu un Madlienas draudzē kalpojis vairāk nekā 100 gadu pirms Lopenoves, no 1725. līdz 1734. gadam, esot ieteicis latviešu rakstos lietot svītriņu burta < h > vietā, un savus apsvērumus nodevis toreizējam Vidzemes ģenerālsuperintendentam Jākobam Fišeram (Mežaks 1938: 50). Pirmā diskusija par patskaņu garuma apzīmēšanu latviešu rakstos notiek tikai 19. gs. 30. gados. Tad 1835. gadā Latviešu literārās (draugu) biedrības izdevumā „Magazin“ (*Magazin, herausgegeben von der Lettisch=Literarischen Gesellschaft*) tiek publicēts arī J. F. Paulija raksts, kuru viņš izstrādājis 1737. gada 20. oktobrī Āraišu draudzē. Viņš izteicies:

„Da man **consonantes virgulas**, *t, n, r, f etc.* recipiret hat, ņo recipire man auch **vocales virgulas**, die man lang aussprechen muß und ņchreibe an ņtatt: *ah, eh, ih, oh, uh* nur *α, e, i, o, π*. So hat die Sache nicht die allgeringņte Schwierigkeit, z. E. *Muņu Tehs Debbefis, ņwetits lai top taws Wards*, an ņtatt: *Muņu Tehws Debbefis, ņwehtihts lai tohp taws Wahrds*.“ (Magazin 1835: 130–131)

[„Tā kā ir pieņemti virgulētie konsonanti *l, n, r, s* u. c., tad tāpat var pieņemt virgulētos vokāļus, ja tos izrunā gari, un *ah, eh, ih, oh, uh* vietā rakstīt *α, e, i, o, π*. Tas nesagādātu nekādas grūtības, piemēram, *Muņu Tehs Debbefis, ņwetits lai top taws Wards*, iepriekšējā *Muņu Tehws Debbefis, ņwehtihts lai tohp taws Wahrds* vietā.“]

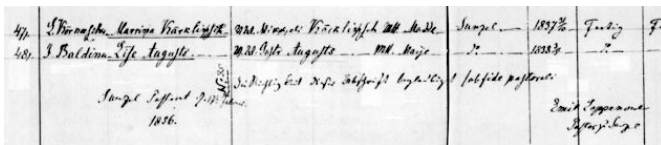
Divus gadus iepriekš, jau 1833. gadā, publicētajās Latviešu literārās (draugu) biedrības „Magazinās“ Krimuldas un Pēterupes mācītājs Kārlis Kristiāns

Ulmanis (*Carl Christian Ulmann*) uzsāk diskusiju par latviešu ortogrāfiju. Viens no jautājumiem – garo vokāļu apzīmēšana, atsakoties no burta < h > un tā vietā iesakot cirkumfleksu < ^ > lokatīvā (*Magazin* 1833: 166–168). Tāpat kā K. Ulmanis, tā arī Kristofs Harders (*Christoph Harder*, 1790), Oto Rozenbergers (*Otto Rosenberger*, 1830) ieteic cirkumfleksu (jeb jumtiņu) garuma apzīmēšanai (Pēc Bergmanes, Blinkenas 1986: 42). 1833. gadā diskusijas dalībnieks K. V. Mītels (*Chr. Wilh. Mützel*), kas neatzīst iepriekš ieteiktos priekšlikumus vokāļu garuma apzīmēšanai, drukājot tos ar *ā, ê, î, ô, û* (vai *ā, ē, ī, ō, ū*), par labāku atzīst tikai dubultkonsonantu likvidēšanu (*Magazin* 1833: 189).

Šajā pašā „Magazīnā” numurā patskaņu garumu apzīmēt ar taisnu svītru virs burta ir ieteicis Ērgļu un Ogres muižas mācītājs Frīdrihs Vilhelms Veirīhs (*Friedrich Wilhelm Weyrich*): „...also statt *ah, eh, ih, oh, uh – ā, ē, ī, ō, ū*” (*Magazin* 1833: 200). 1847. gadā „J. Bārs proponē taisnu svītriņu, ja intonācija stieptā, bet gravi, ja intonācija ir grūsta (*gestoßen*)” (Bergmane, Blinkena 1986: 42). 19. gs. pirmajā pusē „[...] vienots risinājums netika panākts” (Vanags 2013: 187), bet jautājums tika aktualizēts, un bieži vien mācītāji meklēja savu veidu, kā rakstīt latviešu valodā.

2.2. Arī E. Lopenove jau 1855. gadā ierakstos Suntažu draudzes grāmatās ir izvēlējis taisnu gulošu svītriņu kā diakritisku zīmi patskaņu garuma apzīmēšanai. Var izteikt vairākus apsvērumus, kāpēc viņš izvēlēties tieši šo inovatīvo un netradicionālo apzīmējumu. E. Lopenove ir bijis sabiedriski aktīvs. Savos pirmajos darbības gados kopā ar dzīvesbiedri Emīliju, dzim. Bandau, kura piederēja pie Līvzemes Erdmaņa, Valtera un Bandau literātu savienības (*Alltivolands Literaten in Wolmar*), brauca uz Valmieru. Tur Valmieras pastorātā Ferdinand Valters (*Carl Ferdinand Maximilian Anton Walter*), vēlākais bīskaps, rīkoja ikmēneša lasīšanas vakarus. Uz tiem, neņemot vērā 90 verstu atālumu, ilgu laiku ieradās arī Lopenove kopā ar sievu (Zimmermann 1898: 431).

E. Lopenove kopš 1856. gada ir bijis Latviešu literārās (draugu) biedrības biedrs (Par to *Magazin* 1868: 164; 1873: 107; 1881: 97), viņš acīmredzot ir iepazinies ar trīsdesemito gadu ortogrāfijas diskusijas gaitu un vēlākiem priekšlikumiem un izvēlēties savu latviešu īpašvārdu pierakstu – E. Lopenove jau 19. gs. vidū lieto tikai taisnu svītriņu virs gari izrunājama patskaņa burta, neatkarīgi no zilbes intonācijas vārdā.

3. att. E. Lopenoves rokraksts ar parakstu 1855. gadā (LVVA 1855, 13. lp. v., 14. lp.)

E. Lopenoves rokrakstā ar taisnu svītriņu virs gara patskaņa ir kristībvār-
di *Ādams, Bērtuls, Dārte, Dāvis, Jānis, Jēkab, Jūle, Mārtiņfch, Mīne, Trīne, Trūte*;
uzvārdi *Ābelite, Kārklīnfch, Lāzis, Bērfinfch, Lībers, Līzis* [ī rakstīts ar punktu
virs burta, virs tā vēl garumzīmes svītriņa], *Lūfis, Pēter, Plūminfch* u. c. Pie-
dēkļa zilbē garš patskanis parasti nav norādīts, piemēram, *Pelleda* [„Pelēda“],
tikai atsevišķos gadījumos, piemēram, uzvārdā *Irbīt*, bet ne vienmēr, sal.
Ābelit. Reizēm patskaņa garums nav parādīts, piemēram, *Karlis Makkans*, bet
turpat *Kārlis Dumbraufka*. Jāpiebilst, ka diezgan bieži mācītāja E. Lopenoves
rakstīšanas veidu ar taisnu svītru virs gara patskaņa burta izmantojuši arī citi
rakstītāji Suntažu draudzes grāmatā.

E. Lopenoves rokrakstā pēc vācu un arī tā laika latviešu raksta tradīcijas
iepriekšēja vaļējas zilbes īsa patskaņa norādei izmantoti divi vienādi līdzska-
ņi aiz patskaņa: *Anne, Miķkels* [tā!], *Indriķķis, Edde, Madde, Marre, Marriņa,*
Kattriņa, Ballodis, Leddiņ, Upīttes, Ķizzera, Šilgalla.

Divskani /uo/ E. Lopenove raksta ar grafēmu < ō > vārda saknē, ne-
vis < oh >, kā tai laikā parasts, piemēram, *Līfe Blōmis, Ōfols, Jaunōfolīnfch*,
bet piedēkļa zilbē, reizēm arī saknē, rakstīts tikai < o >: *Ābols, Ballodis,*
Robefchneeks, Kafchozīnfch.

42.	S. Braucen	Marre Gailis	W. B. Indriķ Gailis	M. Edde	17.		
43.	Trīne	Marhale	Kattriņa Mednis	W. B. Sengs Mednis	M. Koffe	17.	
44.	Šilgalla	Madde	Freiwiņfch	W. B. Katalis	Freiwiņfch	M. L. Tane	17.
45.	Briķis	Līfe	Blōmis	W. B. Lomis	Blōmis	M. H. Sj.	17.
46.	Freimāņis	Trīne	Ōfols	W. B. Mārtiņfch	Ōfols	no Trīje	17.

4. att. 1855. gada iesvētīto saraksta fragments (LVVA 1855: 12. lp. v., 13. lp.)

Grafēmu < ō > ar taisnu svītriņu virs burta E. Lopenove vairs nelieto
regulāri, sākot ar 1873. gadu, bet pilnībā pārtrauc izmantot 1876. gadā, rakstot
tikai < o >, iespējams, 19. gs. 70. gadu preses diskusijas un Rīgas Latviešu
biedrības Zinātnības komisijas lēmuma dēļ, kurā secināts, ka „< o > latviešu
valodā ir vienmēr garš: tādēļ tam gaŗuma zīmīte nav vajadzīga“ (RK RLB
ZK 1876: 46).

21.	d. neuzņemta.	Kristiāns S. D. Andreis	Ōfolīnfch
	decembri.	—	J. S. Sj. Sj. Sj. Sj. Sj. Sj. Sj. Sj.
22.	d. 20. okt.	Kristiāns S. Andreis	Ōfol
	decembri.	—	J. S. D. Dārte

5. att. 1876. gada laulāto saraksta fragments (LVVA 1876: 22. lp. v.)

Divskanis /ie/ rakstīts ar grafēmu < ee >, *Eewa, Meefis, Leene, Greeta*.

Mācītāja rokrakstā izmantots arī līdzskaņu pārsvītrojums jeb virgula, tā lietota /ŋ/ apzīmēšanai, piemēram, *Graudirīfch*, bet /k/ un /l/ mīkstinājuma zīme atgādina drīzāk komatu zem burta, nevis pārsvītrojumu, piemēram, *Briņķis, Kullena, Zepļu*, skaņa /ġ/ rakstīta ar burta < g > kājiņas pārsvītrojumu ar taisnu svītru, piemēram, *Brafchġa*. Reizēm, kad blakus ir divi vienādi mīkstināta līdzskaņa burti, mīkstinājums bieži vien otram burtam nav uzrādīts, piemēram, *Mikkels, Damanna*, vai arī mīkstinājuma zīme aizmirsta vispār. Līdzskaņu garums parasti atveidots ar diviem vienādiem līdzskaņiem, piemēram, *Dfennstein* vai taisnu svītriņu virs burta < n >, piemēram, *Dfeñstein, Anne* un *Añe*.

Nebalsīgais /s/ tiek šķirts no balsīgā /z/ ar burta kājiņas pārsvītrojumu, piemēram, *Anderfons, Alekfis, Lūfīs*, bet *Ilfe, Seemels, Meefīs*. Līdzīgi tiek šķirts arī nebalisīgais /š/ no balsīgā /ž/, piemēram, *Kafchoziñfch* [Kažociņš], *Mefchakrūmiñfch* [Mežakrūmiņš], *Pufchaku* [„Pužaku“, vsk. ģen.], *M. Kifchu* [„Mazķišu“, vsk. ģen].

Līdzskanis /c/ tiek rakstīts ar grafēmu < z >, piemēram, *Lāzis, Muzzi-neek, Ziruls, Zirzen*, bet /č/ – ar burtkopu <tfch>, kurā < f > pārsvītrojums nav pilnīgi konsekvents, piemēram, *Tfchūfka* [„Čūska“], bet *Tfchuskasfala* [„Čūskassala“].

6. att. E. Lopenoves rokrakstā līdzskaņa /č/ atveide
(LVVA 1875, 5. lp. Čūska)

Skaņa /dz/ tiek apzīmēta ar burtkopu < df >, piemēram, *Dfennstein, Rudfit*, bet /dž/ – ar <dfch>, piemēram, *Dadfche* [„Dadži“].

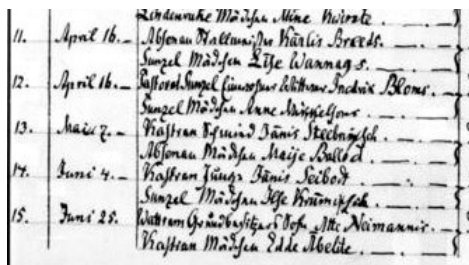
Atsevišķos gadījumos, kad izrunā līdzskanis /j/ vokalizējas aiz īsa pat-skaņa, E. Lopenoves rokrakstos blakus ir rakstīts gan vokalizētais < i >, gan līdzskanis < j >, piemēram, *Leijnieks*, arī *Skuija*. Šāds rakstījums bija ieviesies 17.–19. gs. iespaidā, to aizstāvējis arī A. Bilenšteins. Tomēr jau 19. gs. 60. gados tas tiek apšaubīts, to 1897. gadā kritizējis arī J. Endzelīns (Pēc Bergmane, Blinkena 1986: 94).

Uzvārdi parasti lietoti vīriešu gramatiskajā dzimtē, vienādi attiecinoši tos kā uz vīriešiem, tā sievietēm, izņemot gadījumus, kad to pamatā sievietu dzimtes sugasvārds – *Ābelit(e), Apsite* vai *Kampe, Ansche* – ar viduslejasvācu dialekta izrunas ietekmi. Bieži vien gan kristībvārdi, gan uzvārdi rakstīti bez galotnēm, piemēram, *Bērtul, Mārtin, Ābelit, Aufiņ, Ballod, Brenzen, Pēterson*,

Petrov. Personvārdi un mājvārdi pierakstīti pēc fonētiskā principa – kā runā, tā raksta, piemēram, *Birkfenfelts*, *Berķmannis*, *Dumbraufka*, *Girgens*, *Reinbaks*.

Mājvārdi iesvētīto sarakstā parasti ir lietoti vienskaitļa ģenitīvā kā suntālnieku runā, piemēram, *Kōtkalna*, *J. Baldiņa*, *Stūrīfcha*, bet ir arī daudzskaitļa ģenitīvs, piemēram, *Zepļu*, *Zīruļu*, *J. Ūdru*. Bieži vien mājvārda galotne uzrakstīta neskaidri, kuru var izlasīt kā *-a* vai *-u*.

Sieviešu kristībvārdu galotnes, tāpat kā 100 gadu iepriekš mācītāja J. Hardera skolasbērnu sarakstos (sk. Paegle 2016: 108), gandrīz vienmēr rakstītas ar galotni *-e* – *Anne*, *Dārte*, *Edde*, *Greete*, *Jūle*, *Ilse*, *Leene*, *Līfe*, *Trīne* u. c. Galotne *-e* ir vārdā *Maije*, *Marie*, bet *Eewa*, *Grieta*, divējādas galotnes ir vārdam *Edde* un *Edda*. Vīriešu vārdu sarakstā galotne *-e* nav konstatēta, reizēm galotne *-is* ir īsināta, piemēram, *Bērtuls*, *Pāvuls*, *Pēters*, vai atmesta pavisam, piemēram, *Erneft*, *Indriķ* vai *Indrik*.

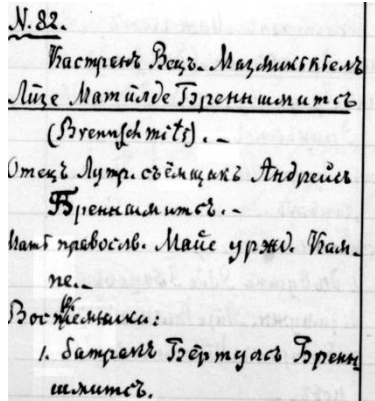

7. att. E. Lopenoves 1889. gada laulāto saraksta fragments (LVVA 1889: 17. lp.)

Šādu latviešu īpašvārdu rakstību mācītājs E. Lopenove saglabā līdz mūža beigām, tikai divskani < o > raksta bez garumzīmes – *Ofol*.

Metriku grāmatas Vidzemē (no 17. gs. otrās puses) rakstītas grāmatās ar baltām lapām, mācītājs varēja brīvi izvēlēties, kādu informāciju ierakstīt, bet ar 1834. gadu tās ir formalizētas, ar noteiktu aiļu skaitu paredzētās informācijas ierakstīšanai vācu valodā. No 1892. gada baznīcas grāmatu informācijai jābūt krievu valodā, to paredz 1891. gada 3. jūnijā apstiprinātais ukazs (Klētnieks 1939: 430–431). Arī draudžu grāmatās tabulu galvas teksts ir krievu valodā. 1892. gadā latviešu vārdu rakstīšana krievu valodā Suntažu draudzē sagādājusi grūtības garo patskaņu dēļ, kuri tiek atveidoti ar garumzīmi kā latīņu rakstā: *Алвѣне Берта Баллодь, Гѣрдинь, Вѣлпсонь* (LVVA 1892: 1.–3. lp.).

1892. gadā arī E. Lopenove veicis dažus ierakstus ar līdzīgām grūtībām, atstājot dažus latīņu burtus un liekot svītrīņu uz gari izrunājamiem patskaņiem arī krievu tekstā: *Јанись, Лѣзе, Павѣрсь, Мѣртиньшъ* (turpat, 16., 17. lp.).

8. att. E. Lopenoves latviešu īpašvārdu pieraksts krievu valodā 1892. gadā (LVVA 1892: 17. lp.)

1899. gadā, lai atvieglotu baznīcu grāmatu rakstīšanu krievu valodā, tika izdota instrukcija citvalodu īpašvārdu atveidei krievu valodā (Ministrijas priekšraksts 1899).

3. Nobeigums

Latviešu ortogrāfijas attīstībā nozīmīga ir vācu mācītāju diskusija par latviešu ortogrāfijas pilnveidi 19. gs. pirmajā pusē. Ieteikumi nepalika tikai teorētiskā līmenī, tos mācītāji pēc saviem ieskatiem lietoja praksē. Tā arī Suntažu mācītājs Emīls Lopenove, kurš bija aktīvs darbā un sabiedriskajā dzīvē, izveidoja savu latviešu valodas pierakstu – jau 1855. gadā, pirms tautiskā laikmeta, izmantoja patskaņu garuma norādei taisnu svītru virs patskaņa burta: *ā, ē, ī, ū* un *ō*. Latviešu valodas rakstība tolaik nebija normēta, un draudzes grāmatās var atrast gan pārsteidzošus jauninājumus, gan saglabātu iepriekšējās rakstības tradīciju.

Avoti

Latvijas Valsts vēstures arhīva digitalizētie materiāli www.lvva-raduraksti.lv:

LVVA 1793 – 235. fonds, 3. apraksts, 131. lieta, Lēdurgas-Turaidas vācu draudze.

LVVA 1820 – 235. fonds, 3. apraksts 185. lieta, Pēterupes vācu un latviešu draudze.

LVVA 1850 – 199. fonds, 1. apraksts, 466. lieta, Suntažu pastorāts, 1850. gada dvēseļu revīziju saraksti.

LVVA 1850a – 199. fonds, 1. apraksts, 465. lieta, 1850. gada, Suntažu privātmuižas, Briežu muižas un Ņevelmuižas dvēseļu revīzijas saraksti.

LVVA 1855 – 235. fonds, 4. apraksts, 2435. lieta, Suntažu draudze.
LVVA 1873 – 235. fonds, 4. apraksts, 2439. lieta, Suntažu draudze.
LVVA 1875 – 235. fonds, 4. apraksts, 2441. lieta, Suntažu draudze.
LVVA 1876 – 235. fonds, 7. apraksts, 787. lieta, Suntažu draudze.
LVVA 1877 – 235. fonds, 7. apraksts, 788. lieta, Suntažu draudze.
LVVA 1880 – 235. fonds, 7. apraksts, 791. lieta, Suntažu draudze.
LVVA 1884 – 235. fonds, 7. apraksts, 795. lieta, Suntažu draudze.
LVVA 1889 – 235. fonds, 7. apraksts, 800. lieta, Suntažu draudze.
LVVA 1890 – 235. fonds, 7. apraksts, 801. lieta, Suntažu draudze.
LVVA 1892 – 235. fonds, 7. apraksts, 803. lieta, Suntažu draudze.

Literatūra

- Baerent, Paul. 1977. *Die evangelischen Prediger Livlands bis 1918*. Köln, Wien: Böhlau.
- Bergmane, Anna; Blinkena, Aina. 1986. *Latviešu rakstības attīstība*. Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi. Rīga: Zinātne.
- Frīde, Zigrīda. 2003. Brēntis (Berent) Johans Teodors. *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Otrais, pārstrādātais izdevums. Rīga: Zinātne, 70–71.
- Inland 1850 = Tageschronik. Rīga, *Das Inland*, nr. 15. 1850.10.04.
- Klētnieks, Valdis. 1939. Dzimtu vēstures pētīšana. Metriskās grāmatas. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 3. gads 3. nr. Rīga: Latvijas Vēstures institūta izdevums, 423–440, turpinājums IV 581–583.
- Magazin 1833 = Bemerkungen über den vorstehenden Vorschlag des Herrn Pastor Ulmann zur Feststellung der lettischen Orthographie. *Magazin*, herausgegeben von der Lettisch=Literarischen Gesellschaft. IV₂. Mitau, J. F. Steffenhagen und Sohn, 169–250.
- Magazin 1835 = Bedenken von Verbeßerung der Orthographie in der lettischen Sprache, bei vorstehenden neuem Abdruck einer lettischen Bibel wohl meinend communiciret. Iret: 1737, d. 20. X br [J. F. Pauli]. *Magazin*, herausgegeben von der Lettisch=Literarischen Gesellschaft. V₁ un V₂. Mitau, J. F. Steffenhagen und Sohn, 128–133.
- Magazin 1868 = Verzeichnis der Mitglieder der Lettisch=Literarischen Gesellschaft. *Magazin*, herausgegeben von der Lettisch=Literarischen Gesellschaft. XIV₁. Mitau, J. F. Steffenhagen und Sohn, 167–172.
- Magazin 1873 = Verzeichnis der Mitglieder der Lettisch=Literarischen Gesellschaft. *Magazin*, herausgegeben von der Lettisch=Literarischen Gesellschaft. XV₂. Mitau, J. F. Steffenhagen und Sohn, 105.–110.
- Magazin 1881 = Verzeichnis der Mitglieder der Lettisch=Literarischen Gesellschaft im Jahre 1881, nebst Angabe des Jahres, in welchem sie eingetreten. *Magazin*, herausgegeben von der Lettisch=Literarischen Gesellschaft. XVI₂. Mitau, J. F. Steffenhagen und Sohn, 93–102.
- Mašnovskis, Vitolds. 2007. Suntažu baznīca. *Latvijas luterāņu baznīcas*. Vēsture, arhitektūra, māksla un memoriālā kultūra. Enciklopēdija četros sējumos. 4. sēj. Sar–Z. Rīga: Preses nams, 148–155.
- MV 1876 = Sludinahšanas. Draudzes = Skohlmeistera wieta. *Mājas Viesis*, Nr. 10. 1876.03.06.
- Mežaks, Arturs. 1938. *Madlienas-Meņģeles draudze pagātnē un tagadnē*. Rīga: Rota.

- Ministrijas priekšraksts
1899 = *Ministeriell bestätigte Vorschriften des Ewang.= Lutherischen General=Konsistoriums betreffend die Führung der Kirchenbücher (МЕТРИЧЕСКАЯ КНИГА) in russischer Sprachee. С.-ПЕТЕР-БУРГЪ.*
- Napiersky, Karl Eduard.
1877. *Beiträge zur Geschichte der Kirchen und Prediger in Livland, fortgesetzt von Pastor A. W. Keussler. Riga, Moskau, Odessa: J. Deubner.*
- Paegle, Dzintra. 2016. Kristībvardi Suntažu draudzē 17. un 18. gadsimtā (Pēc Latvijas Valsts vēstures arhīva materiāliem). *Baltu filoloģija* XXV (1), 97–114.
- RK RLB ZK 1876 = Par Latweeschu rakstību. *Rakstu krahjums, isdots no Rihgas Latweeschu beedribas sinatnibas komisijas. I. Rihga, M. Busch, 45–46.*
- RR 1901 = Inland. Reval. *Rigashe Rundschau*, Nr. 123, 1901.04.06.
- RS 1842 = In diesem Jahre fanden die Prüfungen in. *Rigasche Stadtblätter*, Nr. 26, 1842.01.07.
- RZ 1848 = Todes-Anzeige. *Rigasche Zeitung*, 1848.10.07.
- RZ 1849 = Inländische Nachrichten. Riga, 19. October. *Rigasche Zeitung*, Nr. 245, 1849.21.10.
- RZ 1866 = Bekanntmachungen. *Rigasche Zeitung*, Nr. 290. 1866.14.12.
- Rudzītis, Jāzeps. 1987. Atis Kronvalds. *Atis Kronvalds. Tagadnei. Izlase. Rīga: Liesma, 3–24.*
- Ulmann, Karl Christian.
1833. Ueber die Feftstellung der lettifchen Orthographie durch die lettifch=literäriſche Gefellſchaft. *Magazin*, herausgegeben von der Lettisch=Literärischen Gesellschaft. IV₃. Mitau, J. F. Steffenhagen und Sohn, 166–168.
- Vanags, Pēteris. 2013. Latviešu literārās valodas attīstība. *Latvieši un Latvija. 1. sējums. Latvieši. Atbildīgie redaktori: Ilga Jansone, Andrejs Vasks. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 177–203.*
- Zigmunde, Alida. 2011. Valmieras kurlmēmo skola (1875–1915). *Nedzirdīgo izglītība Latvijā no pirmsākumiem līdz mūsdienām. Rīgas Tehniskā universitāte. Rīga: RTU izdevniecība.*
- Zimmermann, Ludvig. 1898. Propst emer. Emil Lopenowe. Nekrolog, gehalten auf der Rigaschen Sprengelsinode und Livländischen Provinzialsinode 1898 von Propst L. Zimmermann=Lennewarden. *Mitteilungen und Nachrichten für die evangelische Kirche in Rußland*, begründet von Bischof Dr. C. C. Ulmann .. 54. Band. Riga: L. Hoerschelmann, 427–438.
- Zunde, Jānis. 1973. *Suntažu Eoanģēliski luteriskā draudze laikā no 1205. gada līdz mūsu dienām. Rokraksts/datorraksts (kopija raksta autores īpašumā).*

*Dzintra Paegle
Baltu valodniecības katedra
Humanitāro zinātņu fakultāte
Latvijas Universitāte
Visvalža iela 4a, Rīga, Latvija
dzintrap@latnet.lv*

SUMMARY

**Pastor to the Parish of Suntaži, Emil von Lopenowe
(1820–1897), and His Orthographic System**

Dzintra PAEGLE

Discussions on the elaboration of a Latvian writing system between German pastors in the first half of the 19th century are a significant element in the development of Latvian orthography. Their proposals were not limited to a theoretical level: the pastors also put their views into practice.

The pastor to the parish of Suntaži (in the Riga sub-district of Vidzeme), Emil von Lopenowe, who served there from 1850 to 1894, and was simultaneously (1881–1891) Dean of the sub-district, had his orthographic system as well. A member (from 1856) of the *Lettisch=Literarische Gesellschaft* (also known as the *Society of Friends of the Latvians*), E. Lopenowe as early as the middle of the 19th century (1855), began using a macron above the long vowels *ā, ē, ī, ū* and *ō* – e.g., *Ādams, Bērtuls, Dārte, Dāvis, Jānis, Jēkab, Jūle, Mārtiņfch* – in the Suntaži parish records for both personal and property names. At the end of the 19th century, he also recorded personal names using Russian letters, e.g., *Јанисъ, Ли́зе, Павѣрсь, Мартинъиъ*.